

Voorzorg

Jaap A. van Vliet

Beroepsmatig en privé spreek ik regelmatig met mensen over criminaliteit, ‘criminen’, het gevangeniswezen en de tbs. Vaak hoor ik dan de opvatting dat de gevangenis een soort hotel zou zijn waarin gedetineerden worden verwend en dat hun verblijf best wat onaangener gemaakt zou kunnen worden: dat zal ze leren! Over de tbs wordt nogal eens in dezelfde termen gedacht: gevaarlijke misdadigers zouden daar, ten onrechte als patiënt bestempeld, in de watten worden gelegd. En als deze ex-gedetineerden en tbs-gestelden dan vrijkomen, worden ze met voorrang aan werk en woonruimte geholpen, terwijl medeburgers die zich aan de wet houden het nakijken hebben. Slachtoffers, hoor ik vaak, die hebben levenslang.

Het lijkt zo logisch: wie de wet heeft overtreden, moet daarvan maar de lasten dragen. Maar is dat ook zo? Soms helpt het om uit te leggen dat ook ex-gedetineerden een vorm van levenslang hebben omdat hun omstandigheden tijdens en door de detentie erop achteruit zijn gegaan. En dat nazorg en (hulp bij) re-integratie ook bijdragen aan het welzijn van de samenleving.

Een van mijn oud-reclasseringscliënten, een ex-tbs-gestelde, dichtte ooit over zijn verminderde kansen in de samenleving:

Gek, psychopaat, lijp, halve zool, tuig, crimineel en boef
Wat maakt het uit hoe ze je noemen
Als je baas het weet, vlieg je eruit
En als je meisje het weet, dan maakt ze het uit
Nee, het verleden kun je niet wegwassen
maar iemand vergeven, dat is een kunst

De reclassering speelt bij de nazorg een belangrijke rol. De reclassering bestaat als sinds 1823 en vanouds zijn resocialisatie en ‘zedelijke verbetering’ van (ex-)gedetineerden en tbs-gestelden belangrijke taken van de huidige drie organisaties die dit werk uitvoeren. Maar de laatste jaren wordt het verminderen van de kans op recidive nadrukkelijk benoemd als een doelstelling van de reclassering. De bewoordingen waarin de doelen werden beschreven, zijn steeds weer aan de tijd aangepast, maar door de jaren heen ging het er toch vooral om om delinquenten weliswaar te verheffen, maar ook altijd met op de achtergrond de bedoeling om hen van het plegen van verdere criminele handelingen af te houden. In feite is nazorg, in feite de resocialisatie, steeds een van de middelen gebleken om recidive te verminderen.

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling stelde in 2007: ‘Het strafrechtstelsel is inefficiënt voor delictplegers met psychiatrische en psychische problemen. De vergelding van de daad staat centraal, terwijl er meer oog zou kunnen zijn voor interventies die recidive tegengaan en de veiligheid van de samenleving bevorderen.’¹ Hetzelfde geldt mijns inziens ook voor gedetineerden met een licht verstandelijke beperking. Zij zijn met een geschatte 40% oververtegenwoordigd in de gevangenispopulatie. Maar ook voor de ‘doorsnee’ gedetineerde is het strafstelsel problematisch.

Bijna de helft van de ex-gedetineerden pleegt binnen twee jaar na ontslag uit detentie opnieuw een delict waarop een veroordeling volgt. Ruim een kwart krijgt binnen twee jaar opnieuw een gevangenisstraf opgelegd. Het hebben van werk blijkt een belangrijke factor om niet te recidiveren. Van de ex-gedetineerden die geen baan of opleiding hebben, gaat 40% binnen een jaar weer in de fout. Maar daaraan vooraf gaat dat aan een aantal basisvoorwaarden moet worden voldaan: het hebben van identiteitsbewijs en huisvesting, het ontbreken van schulden of hulp bij het oplossen daarvan, en (psychische) zorg. Aan deze basisvoorwaarden wordt al tijdens detentie gewerkt in het re-integratiecentrum in de gevangenis, samen met onder meer gemeenten en de reclassering.

Het blijkt dat nog geen 3% van de gevangenen die met een uitkering de gevangenis ingaat, tijdens detentie naar werk of opleiding is geleid. Daartegenover staat dat meer dan een derde van de ex-gedetineerden die voor hun straf nog een baan hadden of opleiding volgden, deze na detentie kwijt was. En mensen die geen baan of opleiding (meer) hebben na detentie ‘recidiveren significant meer dan de groep nazorgkandidaten die zowel voor als na detentie werk had of een opleiding volgde’, volgens gegevens van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.² Zo bezien lijkt detentie de kans op recidive dus vooral te vergroten. Meer mensen raken hun baan of opleiding kwijt dan dat er juist aan de slag gaan. Dit risico is nog groter voor kort gestraften, die doorgaans geen of weinig nazorg krijgen. De Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) stelt: ‘Het verlies van een baan, inkomen, huisvesting en het stigma van verblijf in een justitiële inrichting levert detentieschade op voor de ingeslotene en diens omgeving en brengt schade voor de samenleving met zich mee als gevolg van het grotere recidiverisico.’³

Nazorg na een gevangenisstraf, zo blijkt uit het voorgaande, is een belangrijk middel om recidive te voorkomen en daarmee extra schade aan de samenleving te verminderen. Desondanks blijkt uit de recidivecijfers ook dat het in veel gevallen niet mogelijk is geweest om recidive te voorkomen. Daar zijn verschillende redenen voor. Zoals opgemerkt, heeft het verblijf in de gevangenis op zichzelf al een aantal negatieve gevolgen. Maar ook blijkt bijvoorbeeld dat minder dan de helft

1 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Straf en zorg: een paar apart. Passende interventies bij delictplegers met psychische en psychiatrische problemen*, Amsterdam: SWP 2007.

2 Geciteerd in <https://demonitor.kro-ncrv.nl/artikelen/waarom-zoveel-gevangenen-opnieuw-in-de-fout-gaan-tien-oorzaken-van-recidive>.

3 G. Weijters, J.J. Rokven & S. Verweij, *Monitor nazorg (ex-)gedetineerden - meting 5 van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. Beschrijving van de problematiek van ex-gedetineerden en de relatie met recidive* (Cahier 2018-12). Den Haag: WODC 2018.

van de daarvoor in aanmerking komende gedetineerden daadwerkelijk nazorg krijgt. Een lid van de RSJ zei hierover in 2019: 'Juist mensen die kort zitten, daar is vaak sprake van multiproblematiek. Ze kunnen geen boetes betalen, zijn niet in staat hun leven op te pakken, ze hebben vaker een lichte verstandelijke beperking, verslaving, et cetera. Die groep komt regelmatig terug, tot soms wel vijf keer per jaar.' Maar ook een gebrekkige samenwerking tussen verschillende maatschappelijke organisaties kan een rol spelen.

Het hebben van een identiteitsbewijs, vaste huisvesting en een verklaring omtrent het gedrag zijn belangrijke voorwaarden om aan werk of een uitkering te komen. Een verzekering afsluiten is voor ex-gedetineerden soms moeilijk, omdat aan hen gedurende jaren na ontslag een extra hoge premie wordt berekend. Juist het stigma van ex-gedetineerde maakt het dus lastig en soms zelfs onmogelijk om werk te vinden en weer een redelijk 'normaal' leven te gaan leiden. En dan is de stap naar het opnieuw een delict plegen snel gezet.

Naast de materiële voorwaarden voor de resocialisatie zijn ook interventies gericht op gedragsverandering, die deels worden uitgevoerd door de reclassering, noodzakelijk. Het kost tijd en moeite voor de ex-gedetineerde om te ontsnappen aan het criminele milieu en een nieuw en delictvrij bestaan te gaan leiden. Gesproken wordt dan over 'desistance from crime'. Ex-gedetineerde Jimmy Boyle beschreef dit in zijn *Prison diaries* in 1980 heel beeldend: 'It's an exciting time for me at the age of thirty-one as I am finding out a great deal about myself. I am making new relationships and living in a world totally unknown to me. I love it, yet there are times when I hate it. I am torn between two worlds – alienated from the old one and a stranger in this new one.'⁴

'Herstelgerichte' interventies, zoals de dialoog tussen dader en slachtoffer, die worden uitgevoerd door de stichting Perspectief Herstelbemiddeling dragen bij aan zowel het welzijn van het slachtoffer als bewustwording bij de dader van de aangerichte schade en, mede daardoor, aan vermindering van recidive.⁵

Nazorg na detentie, resocialisatie, is een essentiële fase in het leven van (ex-)gedetineerden. Het draagt bij aan het verminderen van recidive en beperkt daarmee schade die aan de samenleving wordt toegebracht. Ik vind het benoemen van deze belangrijke fase na detentie als 'nazorg' dan ook problematisch. Wetende dat detentie vaak meer problemen veroorzaakt dan oplost, gaat het om een cruciale periode in het leven van ex-gedetineerden: 'nazorg' is in feite 'voorzorg'. Dat mag geen constatering zijn, maar een belangrijke uitdaging en opdracht.

4 J. Boyle, *The pain of confinement. Prison diaries*. Londen: Pan Books 1980.

5 J.A. van Vliet, L. Krechtig & A. Menger, Slachtofferbewust werken. Herstel van de relatie tussen dader en slachtoffer, in: G. Frerks e.a. (red.). *Vechten, straffen of helen in mediation: dilemma, paradox of contradictie?*, Antwerpen/Apeldoorn: Maklu 2016; E. Top, S. Zebel & M. van den Berg, Slachtoffer-dadercontact: een stap verder in de verwerking, in: J.A. van Vliet (red.). *De recidivist als medeburger*. Amsterdam: SWP 2015, p. 121-134.